

PIYASA EKONOMİSİ ÇERÇEVESİNDE İSLAM EKONOMİSİNDE TÜKETİM KAVRAMI

Hayal Özçim¹

ÖZET

Çalışmada, İslam ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi arasındaki ilişki ortaya konularak, serbest piyasa ekonomisindeki tüketim kavramının hem mikroekonomik hem de makroekonomik bağlamının İslam ekonomisinde bir karşılığı olup olmaması araştırılmıştır. Çalışma sonucunda serbest piyasa ekonomisinin temellerini oluşturan tüketim, üretim, emek, sermaye gibi kavramların teorik olarak İslam ekonomisinde bir karşılığı olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda makale, literatür taramasına ağırlık verilerek ele alınmıştır. Serbest piyasa ekonomisi ve İslam ekonomisi arasında olan ilişki Weber, Rodinon ve Ülgener'in fikirlerinin karşılaştırmalı olarak ele alınarak kurulmuştur. Bunun dışında Keynesyen tüketim fonksiyonuna, zekat terimi eklenerek İslami bir tüketim modelinin oluşturulduğu Zubair(1990)'in çalışması yorumlanmıştır. Çalışma sonucu elde edilen bulgu ise, Tüketim kavramı literatürde sadece bireysel değil makroekonomik olarak da önemli bir husus olduğu ve Keynesyen tüketim fonksiyonunun bu bağlamda İslam ekonomisiyle tekrar yorumlanarak bir tüketim fonksiyonu ortaya çıkarmanın İslam ekonomi teorisine katkı sağlayacağı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi. Tüketim. Serbest Piyasa

CONSUMPTION CONCEPT IN ISLAMIC ECONOMY WITHIN THE FRAMEWORK OF MARKET ECONOMY

ABSTRACT

In the study, an example from the Islamic country and the free market economy is how the definition in the market economy is viewed from an economic point of view, both within the microeconomic and economic context. The basics of the free market in the study, in general, is to reveal the fact that industry, such as industrial and labor, has a theoretical counterpart in Islam. In this context, the article was handled in order to be trained in literature. Weber's Rodinon and Ülgener's, which is between the free market economy and the Islamic region, is discussed comparatively. Apart from this, the Keynesian function was interpreted by Zubair (1990), in which an Islamic model was created by adding the term zekat. What is obtained, Consumption is an economically important issue in the conceptual literature of Consumption, and your Keynesian work is the design of the economic design of making a product presentation by interpreting it with Islamic production.

Keywords: Islamic Economy. Consumption. Free Market.

1.GİRİŞ

Serbest piyasa ekonomisi, temelini özellikle faiz, sermaye, kar gibi ekonomik konularda Katolik mezhebinden farklılaşan ve ayrışan Protestan mezhebinin ortaya çıkması ile hak ve özgürlüklerin bireysel temelde tanımlandığı bir ekonomik ve siyasal model olarak ortaya çıkmıştır. Weber'e göre, serbest piyasa ekonomisi, birey veya firmaların fayda ve kar amacıyla eylemlerini şekillendirdiği rasyonel örgütlenme temeline dayanan bir iktisadi düzendir (Acar, 1993: 105). Batı'da dinin rasyonalizasyon ve sekülerleşme süreci, genel anlamda Hristiyan inancında reform hareketleri ve kilise arasındaki çetin bir mücadele ile gerçekleşmiştir. Protestanlığın, Batı iktisadi sisteminin gelişmesi için gerekli olan kapitalist

¹ Dr., hayalozcim@gmail.com - 0000-0002-8931-9135, *Araştırma Makalesi / Research Article*

zihniyetin (ruhun) ortaya çıkması temel olarak bu aşamalardan geçmiştir. Bu duruma ise somut bir örnek olarak, Max Weber'in "Protestan ahlak kapitalizmin ruhudur" şeklindeki tezi verilebilir (Torun, 2008: 16).

İslam ekonomisi ile Protestan mezhebi kimi zaman benzer kimi zaman ise birbirinden ayrıldığı noktaları vardır. Protestanlık mezhebinde sermaye, üretim şekilleri gibi konularda serbest piyasa ekonomisinin temelini oluşturmuştur. İslam dininin doğduğu dönemlerde, dinin yayılması amacıyla savaşçı bir yapı sergilemesi ve sermayenin fetihlerle kazanılıyor olması serbest piyasa ekonomisiyle ayrılrsa da İslam dininin yayılması sonrası dönemde, İslam ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi ile benzerlik taşıdığı görülmüştür.

İslam ekonomi modeli ise ilk dönemde Mekke, daha sonra hem İslam'ın Arap coğrafyasına iyice yerleşmesi ve bir kültür haline gelmesiyle beraber Medine şehrinde temellerinin atıldığı söylenebilir. İslam'ın ilk yıllarında Mekke'de ticaret yapılırken, Medine'de tarımsal faaliyetlerle uğraşmıştır (İnan, 2003: 481). İslam ekonomisi araştırmaları genel olarak üç yaklaşımla ele alınmaktadır. Birincisi, ekonomik yapının nasıl olacağına ilişkin yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar İslam ekonomisi başlığı altında toplanabilir. İkincisi fıkıh temeline dayanan ve genellikle fıkıh kökenli bilim insanları tarafından yürütülen "fıkhu'l-iktisad" çalışmalarıdır. Üçüncüsü ise İslam ekonomisi tarihi çalışmalarıdır (Tabakoğlu, 2010: 101). İslam ekonomisinde, serbest piyasa ekonomi modelinin birçok konusunu İslam ahlakına göre tekrar düzenlenmiştir. Bu konulardan bazıları özel mülkiyet, emek, serbest piyasa, fiyat politikası, servet, üretici ve tüketici davranışları konularıdır. Bu konulardan biri olan tüketici ile ilgili İslam ekonomisi araştırmacılarından biri olan Sabahattin Zaim (1991)'in görüşlerine bakıldığında İslam ekonomisinde, tüketim harcamalarının, gelirin bir fonksiyonu olmadığı görüşünden hareket ederek bireysel gelirlerin eşit olmadığını belirtilmektedir. Gelirin tüketimi sınırlayıcı veya teşvik edici rolünü kabul etmekle beraber, mal ve hizmet tercihinde gelirin tek faktör olmadığını da savunmaktadır. Ayrıca, Müslüman bireylerin tüketim davranışları Allah'ın emir ve yasaklarıyla düzenlendiğini de ifade etmektedir. Müslüman bireylerin tüketimini etkileyen (meta-ekonomik) normatif kuralların ise onların gelirlerinin içkiye, kumara, gayri-meşru ilişkilerine vs. harcamaması gerekmektedir. Ayrıca tüketim harcamalarında lüks ve gösterişten kaçınılması gerektiğini bu çerçevede ise israf yapılmaması ve tüketimin gelire göre ayarlanmasının önemli olduğu ifade etmiştir. Dolayısıyla çok zor olmadıkça Müslüman bireylerin borç yapmaması gerektiğini savunmuştur (Zaim, 1991: 73-74).

Bu çalışmada ele alınacak fikir, İslam ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi ilişkisi çerçevesinde, serbest piyasa ekonomisindeki tüketim kavramının İslam ekonomisindeki karşılığının ne olduğudur.

2. İSLAM EKONOMİSİ VE PİYASA EKONOMİSİ İLİŞKİSİ

İslam dininin tebliğ edildiği dönemden beri Müslüman toplumların sosyo-ekonomik yapısının nasıl şekilleneceği konusundaki tartışmalar hala sürmektedir. Bu tartışmaları farklı bir perspektiften değerlendirmek mümkündür. Genel çerçeve olarak bakıldığında Batı toplumları ile din ve ekonomi ilişkisi genel itibarıyla Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi semavi dinler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ilişkilere İslam ve ekonomi özelinde bakıldığında, yapılan çalışmalarda ilişkinin zaman zaman batı dünyasının kullanılan modeller çerçevesinde (genellikle de piyasa ekonomisi) oluştuğu bilinmektedir.

Araştırmalar yapılırken genellikle Max Weber'in Kapitalizm- din ilişkisi üzerine yaptığı çalışmalar dikkati çekmektedir. Weber'e göre din ve ekonomi arasındaki ilişki incelendiğinde Hristiyan inancında olan reformist eylemlerin dini dünyevileştirmesi (Protestan

ahlakı ile) rasyonalitenin din ve birey yaşantısına uyum sağlanması sayesinde gerçekleşmiştir (Torun, 2008: 21). Weber'in İslam ve piyasa ekonomisi arasındaki ilişkisi üzerine yorumu ise İslam dininin inanç anlamında birey ve toplumu etkilemek için var olduğunu kabul etmekle beraber zaman içerisinde fetih ve İslam'ın yayılmasına yönelik eylemler İslam toplumunda savaşı bir grubun doğmasına neden olduğunu savunmaktadır. Ayrıca bu savaşı grubun güçlenmesi rasyonel bireylerin oluşmasını engellediğini ifade etmiştir (Turner, 1991:109).

Weber'e göre İslam'da sermaye edinmenin iki temel özelliği vardır. Birincisi kazanma (iktisap) yolu, bu kazanç üretim temelli kazançlardır. İkincisi ise normal üretim yollarının dışında zor ve cebir üzerine oluşan kazançtır (savaş ganimeti, cizye v.s.). İslam'ın geldiği ilk yıllarında Müslümanlar arasında en varlıklı olanların ganimet zenginleri oldukları bilinmektedir. Ganimet zenginlerinin bu sermaye edinme yolunu da üretimin devamı için değil yaşam standartlarını arttırmak için kullanmışlardır (Ülgener, 1981: 41).

İslam ekonomisi ve piyasa ekonomisi ilişkisi incelendiğinde, bakılması gereken bir diğer mesele ise Doğu toplumlarının sınıfsal yapısı ve üretim tarzıdır. Doğu toplumlarında toprak sistemi temelinde çözümlenmeler yapıldığında Marx'ın "Asya Tipi Üretim Tarzı" yaklaşımında Asya'nın iklim ve arazi koşullarına bağlı olarak, üretimin tarım ekseninde yapılması ve Asya'da bulunan Hindistan, Türkiye, İran ve Arap ülkelerinde tarım sektörünün gelişmesi ve bu nedenle Asya coğrafyasında sulama kanallarının önemli olduğu bilinmektedir. Bu durum üretimdeki büyük yatırımların özel mülkiyeti engellemesi üzerine bireysel mülkiyet kavramı ve piyasa ekonomisinin oluşmasına engel olduğu bilinmektedir (Divitçioğlu, 1981: 17-19). Bu coğrafyada köylüler, herhangi bir sermayenin mülkiyet hakkına değil yalnızca kullanım hakkına sahip olmaktadır. Bu durum ise Avrupa'daki üretim modelleri ile ortaya çıkan temel farklardan birisidir (Çelik, 2003:665). Asya üretim tarzında mülkiyet ilişkileri ise, bireylerin mülksüz olmaları ama buna karşılık üretiminin olması için bireyin ürettiği eşyanın nesnellliğini öznellesirmesidir. Yani emeğin nesnel şartlarını ortadan kaldırarak gerçekleşen üretimin öznelliği sanki üretilen malın gerçek hali gibi sunulmaktadır (Divitçioğlu, 1981: 39).

Rodinson ise İslam ve piyasa ekonomisi ilişkisi ile ilgili üç soru üzerinde odaklanmıştır:

Birincisi, yerlilik sorunsalıdır; Müslüman ülkelerde serbest piyasanın kökünün İslam'ın içinde mi dışında mı olduğu tartışılmalıdır. İkincisi, çağdaş dönemde piyasa ekonomisinin gelişmesi ile İslam dini arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu analiz edilmelidir. Üçüncüsü ise piyasa ekonomisinin, Müslüman ülkelere özgü bir yol izleyip izlemediği ve izlemişse bunun sebebinin İslam dini olup olmadığı araştırılmıştır (Rodinson, 1969:152). İlk soruya cevap olarak, Mısır'da piyasa ekonomisi ile ilgili gelişmelere bakıldığında 11. yüzyılda, müteşebbisler grubu olan Karamiler incelenebilir. Karamiler, Mısır ekonomisinde sermaye birikimi açısından büyük bir önem taşıdıkları bilinmektedir. Karamilerin, büyük ölçekli tüccar grubu olarak, yaptıkları yatırımlar ile Doğu coğrafyasındaki pazarlarında kısa süre içinde nüfuz elde ettikleri bilinmektedir. Karimler 12. yüzyıldan itibaren ise Doğu ve Batı arasındaki ticarete hâkim olarak Bizans, Eyyübi ve Memlük İmparatorluklarındaki Hıristiyan ve Yahudi dininden tüccarlarının yerine geçtikleri ifade edilmektedir (Labib, 2013:228).

Rodinson'un sorusu çerçevesinde Osmanlı ekonomisi incelendiğinde ise, Selçukluların başlattıkları uygulamaların Osmanlı ekonomisinde devam ettirildiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu'da devletlerin zamanla bölünmesine neden olan eski Türk gelenekleri sürdürülmekle beraber bunlardan İslam ilkelerinde ters düşen eski aşiret gelenekleri yerini zamanla merkezi-üniter sisteme bırakmıştır. Bu çerçevede Osmanlı ekonomisine Ortadoğu ve Bizans iktisadi geleneklerinin de büyük yeri olduğu bilinmektedir (Tabakoğlu, 1994: 32). İran'da ve Osmanlı sonrası kurulan Türkiye'de ise ekonomik modellerin Mısır'da olduğu gibi devlet kanalıyla sanayi sektörünün gelişmesi sağlanmıştır. Rodinson İran ve Türkiye'nin kuruluşundaki sanayileşmenin devlet eliyle olmasının bir tercihten ziyade özel mülkiyetin

gelişmemesinden dolayı bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında bu ülkelerin sanayileşmelerinde Avrupa modelini örnek aldıkları da bilinmektedir (Rodinson, 1969:160). Bu konu çerçevesinde Lübnan'daki gelişmeler incelendiğinde, Lübnan'da endüstriyel sermayeye karşı ticari gelişmenin daha hızlı arttığı görülmektedir. Bunun nedeni İslam ve Doğu toplumlarındaki mülkiyet ve sınıf yapısından kaynaklı olduğu düşünülse de sebebi bu ülkenin İsrail ile yakınlığı neticesinde böyle bir gelişme olduğu bilinmektedir (Turner, 1991: 33). Sonuç olarak, Müslüman toplumlarda serbest piyasanın gelişmesinin, dışardan gelen dayatmalar ya da Avrupa ülkelerini taklit ile geliştiği savunulabilir. Serbest piyasanın İslam ve Doğu toplumlarına kendini uydurması iç yapıdan gelen sebeplerden dolayı olduğu düşünmek güç olduğu savunulmaktadır (Rodinson, 1969: 169).

İkincisi “uyumluluk sorunsalıdır”. Rodinson ikinci soruya cevap olarak Doğu toplumlarında serbest piyasa ekonomisi ve İslam arasındaki ilişkiye baktığında ise, İslam dini serbest piyasacı üretim tarzına karşı bir itirazın olmadığını ifade etmiştir (Rodinson, 1969: 170). Jacques Austruy (1975) ise, İslam felsefesinde serbest piyasanın gelişmesinin elverişli olmadığını iddia etmiştir. *Kapitalizm, Marksizm ve İslam* eserinde Austruy'e göre, İslam ve serbest piyasa ekonomisi arasındaki “kan uyuşmazlığının psikolojik, sosyolojik ve kurumsal nedenler olmak üzere üç temel sebebi mevcuttur.

Psikolojik nedenler, Allah' a itaat meselesi ile ilgilidir. Yaratmak sadece Allah'ın bir vasfıdır. Dolayısıyla yaratıcılık kapsamındaki her türlü eylem ve düşünce dinen yasaklanmıştır. Ümmet anlayışı da İslam toplumlarının serbest piyasa ile uyumuna engel teşkil etmektedir. Piyasa ekonomisinde bireysellik ve bireycilik ön planda iken İslam'da sosyal aidiyet oldukça önemlidir. Miras kavramı da serbest piyasanın İslam'dan ayıran bir faktördür. Müslümanlıkta itaat ve tabii olma hali bireyselliğin gelişmesine engel teşkil etmektedir. Austruy'nin analizine göre, İslam ve serbest piyasa ekonomisinin uyuşmamasının ikinci nedeni olan sosyolojik nedenler ise, “vesileciliğin” İslam'da oldukça fazla olduğu görüşü hâkim olmasıdır. Bu düşünce Müslüman bireylerin yaşamlarını sınırlandıran karakter yapısı olduğunu ifade eder. Şans oyunlarının yasaklanması da sosyolojik nedenlerinden biridir. Şans oyunları Kur'an'da yasaklanmıştır. Bu durum ise Müslümanların kaybetme duygusundan mahrum bırakılmasına neden olmuştur. Deruni savaş yokluğu anlayışı ise Hristiyanlıkta var olan kendi sonu için bizzat kendisinin dinamik olması anlayışının aksine Müslümanların iyiliğin olduğu kadar kötülüğünde var olduğu bu dünyada yalnızca semavi hayatın geleceği günü beklemektedir. Dolayısıyla bu anlayış Müslüman bireylerin dünyevi hayattaki çabalarını azaltmaktadır. Austruy'e göre kurumsal nedenler ise ribanın (faiz) yasak olması, mesleki kuruluşların veya fetva kurulların serbest ticarete engel olması bununla ilgili dürüst fiyat anlayışı, kıtlık hariç narh koyma yasağı piyasa ekonomisinin gelişmesine engel olmuştur.

Üçüncü neden ise “özgüllük sorunsalıdır”. Rodinson'un piyasa ekonomisi ve İslam ilişkisine yönelik olarak piyasa ekonomisinin Müslüman ülkelerde kendine özgü bir yol izleyip izlemediği ve izlemişse bunun sebebinin İslam dini olup olmadığına yönelik yaptığı analizler bu sorunsala yönelik bazı açıklamalar sunmaktadır. Bu konuyu Osmanlı iktisat tarihi literatüründeki “Melamilik” düşüncesi ile yorumlanabilir. Sabri Ülgener (1981), Osmanlı toplumundaki Melamilik ekolünü Protestan zihniyeti ile karşılaştırmıştır. Bu ekolde sermaye biriktirmenin önemli olduğunu bu durumun ise serbest piyasa ekonomisinin gelişmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Serbest piyasanın gelişmesi için gerekli bir durum olduğunu savunmuştur. Fakat tek başına Melamilik yaklaşımının Osmanlı ya da bütüncül bakıldığında İslam ekonomisini tanımlayamayacağı bilinmektedir. Osmanlı'nın diğer iktisadi kurumları da ihmal edilmemelidir. Osmanlı'da bütün resmî kurumların tekke (tasavvuf) ve fıkıh ile ilgisi vardır. Bu ikili yapı ise, tımar, çarşı pazar içindeki büyük üretici ve tüketici kitlenin tavırlarını açıklamada etkisi vardır. Fakat ahi ve tımar sisteminde bulunan gruplar ise serbest piyasaya özgü bir üretim sağlayamamaktadır (Bergen, 2014:164).

İslam ve serbest piyasa ekonomisi konusu araştırılırken literatürde Medine yasası ya da Medine pazarı konusu incelenebilir. Gerek hicretten önce gerek hicretten sonra iktisadi hayat ile ilgili ayetler inmeye devam ederken iktisadi hayata yönelik cahiliye dönemi gelenekleri de bir yandan yasaklanmaktadır. Medine pazarının yeri bizzat İslam peygamberi Hz. Muhammed tarafından belirlenmiştir. Bu pazarda temelde iki kuralın geçerli olduğu bilinmektedir. İlk kural daha önce olumsuz bir tecrübeden dolayı pazar yerlerinin kimsenin mülkiyetinde ve aidiyetinde olmayacağı, sabah en erken gelenin pazar yerine yerleşeceği kuralıdır. Pazarın ikinci kuralı ise, bu pazar yerinde kimseden vergi alınmamasıdır (Kallek, 1994: 8-9). Ayrıca o dönem Arap coğrafyasında ekonomik açıdan güçlü olan Yahudiler ile anlaşmazlık yaşanmasından dolayı bu pazar yerinin iki kez değiştirildiği bilinmektedir. Bunların haricinde ise Medine pazarının ilk kurulduğu Benu Saide bölgesinin mezarlığa yakın yerde yer alması dünya meseleleri ile uğraşırken ahiret hayatının unutmaması için seçilmiş stratejik bir mekân olarak düşünülmüştür (Kallek, 1994: 8-9).

Medine pazarlarındaki gelişmeler incelendiğinde pazarda satıcılardan vergi alınmaması devletin piyasaya müdahalesinin engellenmesi olarak yorumlanabilir. Vergi alınmayan bir pazarda fiyatların ise vergi alınması durumuna göre daha düşük olacağı, böylelikle hem üretici hem de tüketici lehine bir gelişme sağladığını bunun ise serbest piyasanın gelişmesi ile ilgili önemli unsur olduğu düşünülebilir. Bu pazarda pazar yerinin önceden belirlenmemesi ise serbest piyasanın öncelendiği adaleti temsil etmesi adına önemli bir gelişmedir (Kalkavan, 2018: 58).

İslam ekonomisi ile serbest piyasa ekonomisinin uyuştüğunu savunan Morteza Motahhari ve Navab-Safavi'nin önderliğindeki ekoller vardır. Bu ekollere göre, serbest piyasa ekonomisi ve özel sermaye biriktirmek ekonomik kalkınmanın bir önkoşulu olmaktadır. Bu ekol, serbest piyasanın olduğu bir durumda haksız kazancın engelleneceğini savunmaktadır. Ali Şeriatî'nin önderliğindeki ekol ise özel mülkiyete ve serbest piyasa ekonomisine karşı çıkmaktadır. Şeriatî, özel mülkiyetin sınırsız olmadığını ifade etmiştir. Ona göre, İslam, genel olarak, emek ve serveti yüceltmektedir. Buna rağmen Kur'an'da "Allah üstün kılmıştır" ifadesinin geçtiği her yerde ima edilenin maddi servet olduğunu belirtmiştir. Kur'an, servet ve parayı da "hayır" olarak adlandırmaktadır. (Şeriatî,1994:133; Kuran, 2002:70).

Muhammad Abdul Mannan (1973)'a göre İslam ekonomisinde servet edinmeyi iki temel nedene bağlamaktadır. Birincisi servetin batıl olmayan yollardan elde edilmesi, ikincisi ise elde edilen servetin kabul edilebilir (kendini ve yakınlarını başkalarına el açmadan geçindirmeye, sadaka, yardım vs. yükümlülüklerle) olması gerekmektedir. Ebu'l-A'la el-Mevdudî(1968)'ye göre, İslam'ın özel mülkiyete ve piyasa mekanizmasına bakışında önemli görüşlerinin olduğu bilinmektedir. Mevdudî ekolünün etkili olduğu Pakistan'da İslam ekonomisinin kurumsallaşması 1940'lı yıllara dayanır. Mevdudî'ye göre İslam ekonomisi, piyasa ekonomisi ve kumanda ekonomisi arasında bir yol olarak tanımlamaktadır. Mevdudî(1968), İslam ekonomisindeki bireysel ve sosyal çıkar arasındaki dengeye odaklanmıştır. İslam bireysel çıkar ve firma karlılığının önünü açarken bunu yasalarla ve ahlaki olarak sınırlayarak sosyal eşitsizliğe neden olacak sermaye birikiminin önüne geçilmesi gerektiğini savunmaktadır (Mevdudî, 1968: 108).

Mevdudî'ye göre bireysel yaşamdaki faaliyetler, öncelikle İslam süzgecinden geçmelidir. Dolayısıyla yapılan faaliyetler dinden bağımsız bir faaliyet alanı kabul görmemektedir (Kuran, 2002:107). İslam özel mülkiyet ve üretim araçlarının edinilmesi hususunda bir yasak içermemektedir. Bu durum her bir bireyin mülkiyetini korumayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda bütün üretim araçlarının devletleştirilmesi, devletin, bireye tahakkümü olarak nitelendirildiği için İslam'ın temel prensipleriyle uyumlu olmadığı savunulmaktadır. Aynı zamanda Mevdudî, özel sektör tarafından etkili bir şekilde

işletilemeyecek ya da halkın büyük çoğunluğuna ulaşamayacak girişimlerin devletin mülkiyetinde olmasına karşı gelmemiştir (Yardımcıoğlu, 2015: 214).

2.1.Serbest Piyasa Ekonomisinde Tüketim Kavramı

Serbest piyasa ekonomisinin gelişimi yıllar içerisinde devam ederken, bireyi, toplumu ilgilendiren ve ekonominin de temel dayanağı olan üretim, tüketim, sermaye, emek gibi kavramlar ülkelerin hem yönetim şekillerini hem de ekonomilere yön vermektedir. Bu çerçevede tüketim kavramı da serbest piyasa ekonomisinde ağırlıklı olarak ele alınır.

Tüketim, bireysel ihtiyacımızı tatmin etmek için mal ve hizmet edinme, kullanma olarak tanımlanmaktadır. Bu eylemi yapan birey ise tüketicisi olarak isimlendirilmektedir (Odabaşı, 1999:4). Bireylerin gereksinimlerinin sınır tanımadığı fakat bu gereksinimleri gidermek için mal ve hizmetlerin kıt olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla gereksinimler ve onları gidermeye yönelik mal ve hizmetler arasında dengesizlikler vardır. Rasyonel yani bireysel çıkarlarına göre hareket eden tüketiciler veri fiyat ve gelir düzeyinde kendilerine en yüksek tatmini (fayda) sağlayan mal ve hizmetleri satın almak istemektedir (Dinler, 2002: 30).

Bu çerçevede bireysel tüketim kavramını anlamak için fayda ve ihtiyaç kavramına bakmak gerekmektedir. Fayda kavramı tüketicinin gereksinimlerini karşılama özelliğine denilmektedir (Dinler, 2002:30). İhtiyaç, karşılandığında mutluluk, karşılanmadığında üzüntü veren ve bir canlılığın, bireyin veya toplumun varlığının devamlılığı için gerekli olan şey olarak tanımlanabilir (Acar ve Demir, 2005: 198). İhtiyaç kavramının bazı özellikleri vardır. Bu özellikler ise ihtiyacın temini için çaba gösterilmesi gerektiği, sürekli olarak giderilmesi gerektiği, bireylerin ihtiyaçlarının kişiden kişiye değişebileceği, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin birbiri yerine ikame edilebilme özelliğinin olmasıdır (Pekcan, 2003:526).

Ekonomik olarak ihtiyaçlar ise üç grupta değerlendirilebilir. Bunların ilki, zorunlu ihtiyaçlar, insanların yaşamlarını sürdürmesi için mutlaka tatmin edilmesi gereken ihtiyaçlardır. Yemek, içmek, uyumak zorunlu ihtiyaçlara örnek verilebilir. İkincisi kültürel ihtiyaçlar, zorunlu ihtiyaçlar giderildikten sonra sosyal yaşam için gerekli ihtiyaçlardır. Eğitim, spor yapmak, kitap okumak gibi ihtiyaçlar kültürel ihtiyaçlara örnek verilebilir. Lüks ihtiyaçlar ise, zorunlu ve kültürel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra giderilen ihtiyaçlardır, otomobil sahibi olmak, mücevher sahibi olmak gibi ihtiyaçlar bu tip ihtiyaçlara örnek olabilir (Pekcan, 2003:527).

Ekonomik alanda zorunlu ve lüks ihtiyaçlar, tüketimi etkileyen faktörlerden olduğu için bireylerin mal ve hizmetlere olan ihtiyaçlarını karşılamak için bu ihtiyaçlara olan talebin belirlenmesi gerekmektedir. Talep miktarının belirlenmesi için bireylerin mal ve hizmetlere karşı taleplerinin şiddetini ölçmek gerekmektedir. Bireylerin mal ve hizmetlere yönelik oluşan taleplerinin şiddetlerini, talep esnekliği ile ölçülerek hesaplanır. Böylece malların zorunlu mu lüks mü olduğu kararı verilir.

Tüketim kavramı ele alınırken mikroekonomik olarak bireysel tüketim ekseninde, makroekonomik açıdan ise tüketim kavramı toplam tüketim ve tasarruf bağlamında ele alınmaktadır. Makroekonomik tüketim kavramının detaylı incelemesi Keynesyen ekonomik ekolde yapılmıştır. John Maynard Keynes 1936 yılında literatüre kattığı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi* isimli eserinde Klasik iktisatçılar gibi ekonominin tam rekabet piyasasında dengeye geleceğini savunmuştur. Klasiklerden ayrıldığı noktalar ise ekonominin uzun dönem analizlerini yapmaması, ekonominin tam istihdamda değil eksik istihdamda olduğunu ve klasiklerin savunduğu gibi ekonominin arz yanlı olarak dengeye geleceği fikrine karşı çıkararak genel dengenin toplam talebin arttırılması ile sağlanacağını savunmasıdır (Adaçay & İslatince,2009: 208; Kazgan, 1997:204). Keynes'e göre toplam talep ise, tüketim harcamalarından yatırım harcamalarından

hükümet harcamalarından ve ihracat-ithalat arasındaki farktan oluşmaktadır. Bu denklemde tüketim harcamaları dönemler arasında bir istikrara sahipken yatırım harcamaları tüketim harcamaların aksine istikrarsız bir harcama türüdür. Devlet harcamaları ise sabittir (Ünsal, 2011: 25).

Keynesyen ekonomi öncülüğünde ekonomik gelişmeler 1930-1960 arası talep yönlü iken 1960'lardan sonra arz yanlı iktisat politikası önem kazanmıştır. İktisadi konjonktürün gerek arz yönlü gerek talep yönlü olarak yönetiliyor olmasının ekonominin bütününde bir dengeye ulaşılması içindir. İktisadi denge tam istihdama yakınsa toplam talepteki artış öncelikle fiyatlara ya da enflasyona yansımaktadır. Bu durumda ekonomide toplam arzla ilgili politikalar geliştirilecektir. Toplam arz ile ilgili politikalar ise petrol fiyatlarında dengesizliklerin olduğu 1970'li yıllarda yapılmıştır (Dornbursch & Fischer, 1998: 23).

2.2. İslam Ekonomisinde Tüketim Kavramı

İslam ekonomisinde tüketim harcamaları Keynesyen tüketim fonksiyonunda olduğu gibi sadece gelirin fonksiyonu olarak kabul edilmemektedir. Bireysel gelirin eşit olmadığını, gelirin, tüketimi sınırlayıcı veya teşvik edici rolü olduğu kabulüne dayanır (Zaim, 1991: 72). Ayrıca, geleneksel ekonomi öğretisinde olduğu gibi tüketicilerin her zaman kendilerine en çok fayda sağlayacakları alternatifler yerine dini inançlarına göre de karar verebildikleri bilinmektedir (Essoo & Dibb, 2004: 689).

İslam ekonomisindeki tüketim konusu ile ilgili araştırmalara ihtiyaç kavramıyla yaklaşırsa İslam hukukunda ihtiyaç kavramı “Makadıs” ve “Maslahat” eksenli olarak yani amaca uygunluk açısından tanımlanır (Pekcan, 2003: 527). İhtiyaçların sınıflandırılması, ihtiyaçların zorunlu olup olmaması temelinde yapılmaktadır. Bununla birlikte genel olarak kişinin ihtiyaçları üç başlık altında sınıflandırılabilir (Mannan, 1973:131). Bu ihtiyaçlardan birincisi zorunlu ihtiyaçlardır. İslam hukukunda bu ihtiyaçlara “havâic-i asliye” denmektedir. Bu ihtiyacı karşılayan mal ve hizmetler zekâta konu olmaz ve bunlardan kazanç elde edilmez. İkincisi rahatlık ve kolaylık sağlayıcı ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar Müslüman bireylerin sosyal varlıklarını sürdürmesi için karşılanması gereken ihtiyaçlardır. Üçüncüsü ise bireylerin ilgili mal ve hizmetlere olan taleplerinin esnekliğinin yüksek olduğu lüks mal ve hizmetlerdir.

İslam hukukunda zorunlu ihtiyaçların belirlenmesi, bu ihtiyaçlardan arta kalan miktarın (nisap miktarı) zekâta tabi olması açısından önemlidir. Zorunlu ihtiyaçların belirlenmesi konusunda yapılan tasniflemeler ise (Köroğlu, 2012: 73), Muhammed Mun'im Al-Cemal, Abdul Kerim Zeydan ve Muhammad Tarmizi tarafından yapılmıştır. Onlara göre, ihtiyaçlar Zaruriyyat, Hacıyyat, Tahsiniyyat (kemaliyyat) olarak üçe ayırmışlardır. Bu üç kategoride, zaruriyyat, karşılanmadığında bireysel ve toplumsal sıkıntıların yaşanacağı bu yüzden ihtiyaç kategorisinde en yüksek merteye olduğu kabul edilmiştir. Hacıyyat, mertebesi ise, zaruriyyat mertebesini korumak ve devamlılığını sağlamak için gerekli görülen ihtiyaçlardır. Tahsiniyyat (kemaliyyat) ise ihtiyaçlar sıralamasında üçüncü sıradadır. Tahsiniyyat ihtiyaçları, zaruret olmasa da belirli standartlarda yaşamak için gerekli görülen ihtiyaçlar olarak düşünülmektedir (Mustafar & Borhan, 2013: 1302). Bu ihtiyaçlar şeriat kurallarınca güvenceye alınmıştır. Şeriat kurallarına göre Müslüman bir bireyin bazı ilkeleri koruması zorunluluğu getirilmiştir (Rahman & Ahmad, 2010: 450). Bu zorunluluklar, İslam'ı oluşturabilecek zararlardan korumak, can güvenliğini sağlamak, akıl sağlığı sağlamak, şeref ve haysiyeti korumak, kişisel serveti korumaktır. Bu ilkelerin önem derecesi İslami yorumlara göre farklılık göstermektedir. İmam Maliki ve İmam Şafii'ye göre Müslüman bireylerin yaşamlarını sürdürürken edinecekleri ilkeler önem sırasına göre; din, hayat, akıl sağlığı, soy ve servetidir (Mustafar & Borhan, 2013: 1302; Arslan, 1994:242). Şeriat ile belirlenen bu kuralları, İslam iktisadında bireylerin tüketim,

üretim ve iktisadi davranışlarını etkilediği için Müslümanların iktisadi davranışlarını analiz etmek için de kullanılmaktadır. Dolayısıyla İslam iktisat literatüründeki harcamalar ve bireysel fayda kavramları şeriat ile belirlenen bu beş kategoriye göre şekillenmektedir. Ayrıca tüketici kavramı oluşturulurken helal mal ve hizmet kavramları da analize katılmaktadır. Müslüman bireylerin ticarete, sosyal hayatta tükettikleri mal ve hizmetler helal olarak adlandırılmaktadır. Şeriat kurallarına göre Müslümanların bu mal ve hizmetlerin kullanımını ve tüketiminde bir sakınca yoktur (Riaz, 2007: 192).

Geleneksel ekonomi modelleri oluşturulurken temel alınan birey kavramının rasyonel birey (Homo economicus) olduğunu, bu bireyin, kişisel çıkarlarına göre iktisadi kararlar verdiği varsayımından hareket edilerek tüketim modelleri oluşmaktadır. Bunun yanında İslam'ın belirlediği birey figürü ise, geleneksel ekonomideki rasyonel bireyden farklı olarak aldığı her iktisadi kararda kendi çıkarlarını düşünmek yerine, ahiret inancının varlığı sebebiyle, İslam'ın gerekli saydığı bireysel çıkarlarla çatışan eylemlerin yapılmasını zorunlu kılması nedeniyle yapılacak tüketim modellerinde rasyonel bireyden farklı olarak bir birey tanımı yapılması gerekliliği doğmuştur. Bu bireye Homo İslamicus denilerek, ekonomi ile ilgili kararlarını İslami şartlara uygun olarak alan birey olarak tanımlanmaktadır.

İslam ekonomisinde tüketim kavramı araştırılırken zekât kavramlarının tüketim ile ilgili olmasından dolayı bu kavramların tüketim ile bağlantılarına da bakılmalıdır. İslam ekonomisinde zekât İslam'ın beş şartından biridir ve mali bir ibadettir. Zekât, Müslümanların serveti ve geliri kendi ihtiyaçlarından fazla olup gelirin İslam'ın belirlediği ölçülerde yoksullara transfer etmesidir. Bu yönüyle zekât (ihtiyari) bir sosyal yardım değildir. Yoksulun zengindeki hakkı olarak görülmektedir. Zengin için mecburi bir sadaka olarak da ifade edilmektedir. Zekatı, Müslüman, akıl sağlığı yerinde, reşit (erginlik çağına basmış), hür ve nisab'a (yeterli zenginliğe) sahip kişilerin vermesi Şeriat kurallarına göre zorunludur (Zaim, 1991: 87). İslam ekonomi literatüründe makroekonomik olarak tüketim konusunda Siddiqi (1992), Chapra(2000) çalışmaları vardır. Grassan(2015) yaptığı çalışmada Chapra'nın iktisadi analizlerine yer vermiştir. Chapra'ya göre, bireylerin inançlarına göre ihtiyaçları değişmektedir. İslam ekonomisinde Müslümanların yaşamı Kur'an ve Sünnet'e göre sosyal hayatlarını şekillendiğini, bu nedenle tüketim ile ilgili kararlarında ve bireysel tüketim fonksiyonu belirlenirken, zekât oranı tüketim fonksiyonuna eklenmiştir. Burada amaçlara ise hem dünya hem de ahiret hayatı için fayda maksimizasyonu sağlanmaya çalışılmasıdır (Grassan, 2015: 3).

Zubair (1990) ise çalışmasına, İslam ekonomisinin makroekonomik konuları üzerinde durmuştur. Keynesyen ekonomi modeldeki toplam tüketim fonksiyonun İslam ekonomisine göre yorumlamıştır. Çalışmada Munevver Iqbal'ın İslam ekonomisi üzerine olan görüşlerine yer vererek, İslam'da ideal bireyin ne cimri ne de savurgan olduğunu bunun rasyonel bireye olan benzerliğinden yol çıkarak bireyler için benzer fayda fonksiyonlarının olduğunu savunmuştur. Bu bakış açısı homoeconomics ile homoİslamicus'un birbiri ile aynı olduğu iddiasını içermektedir.

Zubair(1990) çalışmasında zekat ve israf ilişkisi üzerinden Keynesyen tüketim modelini tekrar yorumlamıştır. Oluşturduğu yeni modelde zekat fonksiyonunu ise zekat veren ve zekat alan olarak Keynesyen tüketim denklemine eklenerek, zekatın toplam tüketim ve tasarrufları nasıl etkilendiğine bakılmıştır. Bu şekilde oluşan denklem:

$$\left(\frac{dC_t}{dY}\right) - \left(\frac{dC_s}{dY}\right) = \beta [(d - c)\sigma - cf(1 - \sigma)] \quad (1)$$

olarak yazılmaktadır/formüle edilmektedir. Bu denklemde zekât alıcısını d , zekât ödeyeni f , tüketicinin marjinal tüketim eğilimini c , israf miktarını ise O olarak alınmaktadır. C_1 ile temsil edilen İslam ekonomisine ait marjinal tüketim eğilimi iken C_s olarak modele dahil edilen katsayı ise Keynesyen modele ait marjinal tüketim eğilimi temsil etmektedir. β katsayısı ise zekâtın var olduğu tüketim fonksiyonunun temsil eder. Keynesyen genel ekonomik dengede gelirlerin tüketime eşit olduğu ($Y=C$) varsayımını İslam ekonomi yorumuna göre, gelir (Y) fonksiyonuna zekât alan(d) fonksiyonu ve zekât veren (f) fonksiyonu eklemiştir.

$$Y= Y_1 + d + (Y_2 - f) \quad (2)$$

Yapılan analizde, israf seviyesinin sıfır olduğu kabul edilmektedir.

Bu analiz ile israftan kaçınarak tüketimi artırma yoluna gidildiği için etkin bir yöntem olduğu savunulur. Ayrıca modelde Keynesyen tüketim fonksiyonuna nispeten tasarrufların azaldığı eleştirisi yapılabilir.

3.SONUÇ

İslam ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi kesişiminde tüketim kavramının incelendiği bu çalışmada, İslam ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi arasındaki fark ve benzerlikleri farklı perspektiflerden değerlendirilmeye çalışılmıştır. İslam dininin nüfuz ettiği yerlerdeki sosyolojik, kültürel, ekonomik, coğrafi şartlar iyi analiz edilmeden serbest piyasa ekonomisinin İslam ekonomisindeki yerinin tam olarak belirlenemeyeceği kuşkusuz bilinmektedir. Bununla beraber, yapılan çalışmalarda İslam ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisi arasında bir bağ kurulması gerekliliği de hala sorgulanmaktadır. Fakat küreselleşen ekonomilerde, ülkelerin birbirinden bağımsız olmasının çok zor olduğu da bilinmektedir. Bu bağlamda batı iktisat literatüründe önemli bir odak noktası olan tüketim ve tüketici kavramının İslam ekonomisindeki karşılığı rasyonel birey kavramı çerçevesinde değerlendirilip, rasyonel bireyin, İslam öğretilerine ve Müslüman yaşam tarzına uygunluğu ve İslam hukuku açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca tüketim kavramı literatürde sadece bireysel değil makroekonomik olarak da önemli bir husustur. Keynesyen tüketim fonksiyonunun bu bağlamda İslam ekonomisiyle tekrar yorumlanarak bir tüketim fonksiyonu ortaya çıkarmak İslam ekonomi teorisine katkı anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

Abd R. & Ahmad,S. (2010). Pengukuran keberkesanan agihan zakat: perspektif maqasid al-syariah. *In the Seventh International Conference Tauhidi Epistemology: Zakat And Waqf Economy*, Bangi.

- Acar, M. (1993). İslam, Protestanlık ve Modern Kapitalist Gelişme. *Bilgi ve Hikmet*, Güz Sayısı, 105-108.
- Acar, M., & Demir, Ö.(2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. 5. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Adaçay F.R. & İslatince H. (2009). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Ekin Yayınları, Bursa.
- Austruy, J. (1975). *Kapitalizm, Marksizm ve İslam*. Çev. A. Oktay Güner, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- Arslan, H.(1994). *İslam'da Tüketici*. Ed.Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Bergen, L.(2014). *Kent-İslam ve Kapitalizm*. Doğu Yayınları, İstanbul.
- Chapra, MU. (2000). The Future of Economics: An Islamic Perspective. *The Islamic Foundation UK*, 305-308.
- Çelik, C. (2003). İslam iktisat ahlakına dair birbirini tamamlayan bakış açıları: Weber ve Ülgener üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *İslami Araştırmalar*, 16(4), 660-671.
- Dinler, Zeynel (2002). *Mikroekonomi*. Ekin Yayınları, 14. Basım. Bursa.
- Divitçioğlu, S. (1981). *Asya üretim tarzı ve Osmanlı toplumu*. Sermet Yayınları, Kırklareli.
- Dornbursch R. & Fischer S. (1998). *Makroekonomi*. Çev: Ak vd. Mcgraw-Hill-Akademi Yayınları, İstanbul.
- Essoo, N. & Dibb, S. (2004). Religious influences on shopping behaviour: an exploratory study, *Journal of Marketing Management*, 20, 683- 712.
- Ghassan, H. B. (2015). Islamic consumer model, fairness behavior and asymptotic utility. *MPRA*, Paper No. 67141.
- İnan, A. (2003). Kur'an'da mülkiyet. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16 (4), 481-490.
- Kalkavan, H.(2018). Medine pazarı perspektifinde muhtesib ve agoranomos karşılaştırması, *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 56-63.
- Kallek,C.(1994). *Medine Pazarı*. Ed.Mustafa Özel, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kazgan, G. (1997). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi*. Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul.
- Kuran, T.(2002). *İslam'ın Ekonomik Yüzleri*. Çev. Tezgiden, Y. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Köroğlu, C. Z. (2012). *Tüketim kültürü ve din*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.
- Labib, S. (2013). *Ortaçağ İslâm dünyasında kapitalizm*, Tarih Okulu,14, 225-243.
- Mannan, M.A (1973). *İslam ekonomisi, teori ve pratik*. Çev. Zengin, B., Fikir Yayınları, İstanbul.
- Mevdudi, E. (1968). *İslâm ve muasır nizamlara göre iktisat prensipleri*. Çev. Toksarı,İ., Nida Yayınevi, İstanbul.
- Mustafar, M.Z. & Borhan, J.T. (2013). Muslim consumer behavior: emphasis on ethics from ıslamic perspective. *Middle East Journal of Scientific Research*, 18(9), 1301-1307.
- Odabaşı, Y.(1999). *Tüketim kültürü: yetinen toplumun tüketen topluma dönüşümü*, Sistem Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul.
- Pekcan, A. (2003). İhtiyaç kavramı ve İbn'i Haldun'un 'Umran Teorisi'ne Etkileri. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 524-532.

- Riaz, N. M. (2007). Halal production for the cereal industry and the halal certification process. *Cereal Foods World*, 52(4), 192-195.
- Rodinson, M. (1969). *İslamiyet ve Kapitalizm*. Çev. Suda O., Gün Yayınları. İstanbul.
- Siddiqi, MN. (1992). *Islamic consumer behavior. Readings in Microeconomics in Islamic Perspective*, Longman Malaysia, 49-60.
- Şeriatı, A. (1994). *İslam ekonomisi*. Çev. Çamurcu, K., Dünya Yayınları, İstanbul.
- Ünsal, E. (2011). *Makroiktisat*. İmaj Yayıncılık, 9. Baskı, Ankara.
- Tabakoğlu, A. (2010). İslam iktisadı ve modern Kapitalizm, *Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını*, 23-24 Eylül 2010, Ankara. 91-133.
- Torun, İ. (2008). Max Weber'e göre iktisadi zihniyetin rasyonalizasyonu, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8 (15), 15-34.
- Turner, B. S., (1991). *Oryantalizm, kapitalizm ve İslam*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Ülgener, S. F., (1981). *Dünü ve bugünü ile zihniyet ve din İslam, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlakı*. Der Yayınları, Yayın No:18, İstanbul.
- Yardımcıoğlu, M., (2015). Mevlana Mevdûdî'nin İslam ekonomisine katkısı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 211-219.
- Zaim, S. (1991). İslam ekonomisinin temelleri. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*, Yayın No:6.
- Zubair, H. (1990). Zakah, moderation, and aggregate consumption by munawar iqbal: comments. *JKAU: Islamic Econ.*, 2, 91-100.

EXTENDED SUMMARY

Purpose

In the study, the similarities and differences between Islamic economy and the concept of free market are revealed, and it is aimed to reveal whether both the microeconomic and macroeconomic context of the consumption concept in the free market economy has a counterpart in the Islamic economy.

Methodology

The article is a theoretical work. The relationship between free market and Islamic economy has been tried to be revealed within the framework of Weber, Rodinson and Ülgener. Comparative views are presented. Apart from this, Zubair (1990) created an Islamic model by adding the term zakat to the consumption function in Islamic economics. This situation has been interpreted.

Findings

The free market economy emerged as an economic and political model in which rights and freedoms were defined on an individual basis, with the emergence of the Protestant sect, which differed and differed from the Catholic sect on economic issues such as interest, capital and profit. According to Weber, a free market economy is an economic order based on rational organization in which individuals or firms shape their actions for benefit and profit. The process of rationalization and secularization of religion in the West was realized with the reform of the Christian faith in general and a tough struggle with the church. The emergence of the capitalist mentality (spirit) necessary for the development of Protestantism and the Western economic system basically passed through these stages. As a concrete example of this situation, Max Weber's thesis that "Protestant morality is the soul of capitalism" can be given.

The Islamic economy, on the other hand, has some points where the Protestant sect is sometimes similar and sometimes different from each other. In the Protestant sect, capital formed the basis of the free market economy in matters such as production methods. Although the free market economy was different from the free market economy, the fact that the religion of Islam was born, exhibiting a warlike structure for the purpose of spreading the religion and the capital is gained by conquest, it has been seen that it has similarities with the Islamic economy and free market economy in the period after the spread of the religion of Islam.

It can be said that the foundations of the Islamic economic model were laid in the city of Mecca in the first period, and later in the city of Medina, with the establishment of Islam in the Arab geography and becoming a culture. In the first years of Islam, trade was carried out in Mecca, while agricultural activities were carried out in Medina. Islamic economics studies are generally handled with three approaches. The first is the studies on how the economic structure will be. These studies can be grouped under the title of Islamic economics. The second is the "fiqhu'l-iktisad" studies, which are based on fiqh and are generally carried out by scholars of fiqh origin. The third is Islamic economics history studies. In Islamic economics, many aspects of the western-style economic model have been rearranged according to Islamic moral values. Some of these issues are private property, labor, free market, price policy, wealth, producer and consumer behavior. According to Sabahattin Zaim (1991), one of the Islamic economics researchers on consumer, one of these issues, it is stated that individual incomes are not equal in Islamic economics, based on the view that consumption expenditures are not a function of income. While accepting the restrictive or encouraging role of income in consumption, he also argues that income is not the only factor in the choice of goods and services.

It also states that the consumption behaviors of Muslim individuals are regulated by Allah's orders and prohibitions. The (meta-economic) normative rules that affect the consumption of Muslim individuals, on the other hand, depend on the income of Muslim individuals to drink, gamble, illegitimate relations, etc. He also stated that luxury and ostentatiousness should be avoided in consumption expenditures, and in this context, it is important not to waste and to adjust consumption according to income. Therefore, he argued that Muslim individuals should not be borrowed unless it is very difficult.

The idea to be discussed in this study will be discussed within the framework of the relationship between Islamic economy and free market economy, and how the concept of consumption in the free market economy corresponds to the Islamic economy.

Conclusion and Discussion

In this study, which examines the concept of consumption at the intersection of Islamic economy and free market economy, it is tried to evaluate the differences and similarities of Islamic economics with

the Western economic approach from different perspectives. It is undoubtedly known that the place of the free market economy in the Islamic economy cannot be fully determined without a good analysis of the sociological, cultural, economic and geographical conditions in the places where the religion of Islam has penetrated. However, the necessity of establishing a link between the Islamic economy and the free market economy is still questioned in the studies. However, it is also known that in globalizing economies, it is very difficult for countries to be independent from each other. In this context, the concept of consumption and consumer, which is an important focus in the western economics literature, should be evaluated within the framework of the concept of rational individual in Islamic economics, and the rational individual should be evaluated in terms of its suitability to Islamic teachings and Muslim lifestyle and Islamic law. In addition, the concept of consumption is an important issue in the literature not only individually but also macroeconomically. In this context, creating a consumption function by reinterpreting the Keynesian consumption function with Islamic economics means contributing to the Islamic economic theory.